

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора Савченка Андрія Володимировича на дисертаційне дослідження Зеленьак Поліни Анатоліївни «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження обумовлена низкою моментів. По-перше, за даними офіційної статистики та результатами вибіркового дослідження злочини проти життя та здоров'я дітей в Україні становлять до 8,9% у структурі злочинності. За період з 2013 року з жовтня 2019 року відбувається зростання досліджуваних злочинів. За даними дисертантки від тяжких та особливо тяжких злочинів усього постраждали неповнолітні у 2013 році – 1 677 (76,15%), у 2014 році – 1 314 (71,49%); у 2015 році – 1 248 (73,28%); за 11 місяців 2016 року – 1 100 (68,32%); у 2017 році – 1 102 (64,36%); у 2018 році – 907 (64,0%), за 10 місяців 2019 року – 524 (44,63%). По-друге, незважаючи на діючу систему заходів, сьогодні діти є найбільш незахищеною, уразливою соціальною групою, що найчастіше стає жертвою злочинів. По-третє, високим рівнем суспільної небезпеки цього діяння та його наслідків, оскільки насильство стосовно дітей або нехтування їхніми основними потребами негативно впливає на психічний стан неповнолітнього, що призводить до порушення розвитку дитини та сприяє асоціальній поведінці. По-четверте, складнощами запобігання цим злочинам, а також обмеженістю застосування заходів віктимологічної профілактики.

У вітчизняній кримінально-правовій та кримінологічній науці проблеми кримінологічного аналізу та запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні, піддавались певному дослідженню. Разом з тим ефективних заходів запобігання злочинам проти життя та здоров'я дитини в

Україні розроблено не було. Сьогодні кримінологічне запобігання злочинам проти життя та здоров'я дитини в Україні є особливо актуальними, оскільки, з одного боку, відбувається постійне зростання цих злочинів, з іншого – спеціально уповноважені підрозділи Національної поліції не повною мірою застосовують заходи запобігання та заходи віктимологічної профілактики, на належному рівні не володіють наявними методикою та рекомендаціями здійснення такої профілактики.

Відсутність у юридичній науці прикладних розробок проблем кримінологічної характеристики злочинів проти життя та здоров'я дитини, науково обґрунтованих рекомендацій з організації та здійснення заходів запобігання цим злочинам є однією з причин неефективної профілактики злочинів проти життя та здоров'я дитини, зокрема і насильницьким злочинам загалом.

П. А. Зеленьак комплексно дослідила питання кримінологічної характеристики злочинів, що посягають на життя та здоров'я та обґрунтувала концептуальні положення щодо запобігання досліджуваним злочинам. Дисертантка виявила і дослідила нові ідеї та тенденції розвитку запобіжних заходів, сформулювала численні пропозиції щодо удосконалення заходів загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дитини. Вона сформулювала ряд висновків, пропозицій та рекомендацій, які визначили наукову новизну її дослідження.

Звертає на себе увагу загалом продумана структура роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та шести додатків. Загальний обсяг дисертації становить 301 сторінки, з них основного тексту – 206 сторінок. Список використаних джерел становить 364 найменування, що свідчить про використання дисертанткою широкого кола нормативно-правових актів, спеціальної літератури, яка стосується як безпосередньо досліджуваної проблеми, так і інших аспектів, які мають значення для правильного її

розв'язання.

Визначена автором структура дисертації дозволила послідовно і системно проаналізувати основні питання, які стосуються стану наукового дослідження порушення права дитини на життя та здоров'я; генезис кримінальної відповідальності за посягання на життя та здоров'я дитини в Україні; стану, тенденцій та структури злочинів, що посягають на життя та здоров'я дитини; характеристики осіб, що вчиняють досліджувані злочини; причини та умови, які їм сприяють та розробка на цій основі запобіжних заходів. Матеріал дисертації викладено логічно, послідовно з необхідним співвіднесенням загальних та конкретних питань, формулюванням необхідних наукових дефініцій.

Аналіз змісту дисертації дозволяє стверджувати, що в результаті проведеного дослідження дисертантка досягнула визначеної мети та виконала поставлені завдання. При цьому сформульовані висновки та пропозиції є достатньо аргументованими, відповідають вимогам сьогодення та мають важливе значення не лише для кримінологічної теорії, але й для правозастосовчої діяльності.

До наукових здобутків автора цієї роботи можна віднести: розкриття особливостей стану і тенденцій злочинів проти життя та здоров'я дитини в Україні; характеристику поведінки потерпілих від досліджуваних злочинів, їх ролі у створенні та розвитку віктимогенної ситуації; з'ясування детермінантів злочинів проти життя та здоров'я дитини; охарактеризовано поведінку осіб, які вчиняють злочини та розроблено їх типологію, визначено їх соціально-демографічні, морально-психологічні та кримінально-правові ознаки; розкрито відносини, що існували між особою, що вчинила злочин та потерпілим від злочину; розроблену систему заходів загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дитини, а також визначені заходи віктимологічної профілактики.

Науковий інтерес представляє запропоноване дисертанткою авторське визначення поняття «безпека дитини», під яким розуміється захищеність життя

та здоров'я дитини від реальних та потенційних загроз, що є пріоритетом діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості.

Практична цінність вбачається у розроблених заходах «забезпечення безпеки дитини», під якими розуміється комплекс правових, економічних, організаційних заходів, що здійснюються органами державної влади та управління, які спрямовані на забезпечення нейтралізації та недопущення посягань на життя та здоров'я дитини в Україні.

Вартою уваги дослідників видається складові елементи віктимологічної характеристики дитини стосовно якої були вчинені злочини проти життя та здоров'я та визначені дисертанткою загальні та індивідуальні віктимні риси дитини. Саме це дало можливість здійснити подальшу типологію потерпілих дітей та на її основі розробити заходи індивідуальної віктимологічної профілактики.

Безперечно корисними для практичних працівників правоохоронних органів, які займаються протидією та запобіганням злочинам проти життя та здоров'я дитини, є положення роботи, що стосуються: класифікації ситуацій, що сприяють вчиненню злочинів; відносинам, що існували між потерпілим та особою, що вчинила злочин; поведінка осіб, що вчинили злочини, яка характеризується за ступенем активності (активна, пасивна) та за змістом (неправомірною, необачною).

Цікавими є результати дослідження, які стосуються стану осіб, що вчиняють злочини проти життя та здоров'я дитини. За даними дисертантки, у стані алкогольного сп'яніння було вчинено злочинів – 69,01%, в стані наркотичного сп'яніння – 24,29%. Особливістю є те, що більша частина осіб, які вчинили злочини, не перебувала на обліку в нарколога – 92,61%, і тільки – 7,39% перебували на обліку. На обліку у психіатра перебували тільки – 6,33%, а не перебували – 93,66%.

Крім того, заслуговують на окрему увагу два результати дослідження, які містяться у додатках до дисертації: 1) Аналітична довідка за результатами

вивчення матеріалів кримінальних справ та кримінальних проваджень за період 2009-2018 рр.; 2) Аналітична довідка та опитування слідчих територіальних підрозділів Національної поліції.

Під час дослідження було використано широкий спектр як загальних, так і спеціальних методів і прийомів наукового пізнання, застосування яких дозволило дисертантці всебічно проаналізувати об'єкт дослідження.

Рецензоване дослідження має належну емпіричну базу. Дисертантка: опрацювала дані офіційної статистики Генеральної прокуратури України та Національної поліції України упродовж 2013–2018 років, а саме: статистичні дані Єдиного звіту про кримінальні правопорушення (форма № 1, затвердженого наказом ГПУ від 23 жовтня 2012 року № 100), Звіту про результати роботи підрозділів Національної поліції України (форма № 1-AB); здійснила опитування 309 слідчих територіальних підрозділів Національної поліції; вивчила 284 кримінальні справи та кримінальні провадження за період 2009–2018 років (м. Київ, Київська, Житомирська, Кіровоградська, Миколаївська, Харківська та Закарпатська області), аналітичні матеріали Департаменту інформаційно-аналітичного забезпечення МВС України, Генеральної прокуратури України, Державної судової адміністрації України; аналітичні дані МВС України, Національної поліції України, Генеральної прокуратури України.

Результати дослідження апробовані на багатьох науково-практичних конференціях, у тому числі міжнародних.

Таким чином, теоретичне і практичне значення розглядуваного дисертаційного дослідження визначається, насамперед, можливістю використання розроблених автором положень, пропозицій і рекомендацій для вдосконалення вітчизняного законодавства і практики його застосування, зокрема у діяльності із запобігання злочинів розглядуваної категорії. Зокрема, вони можуть бути враховані у правотворчій діяльності при підготовці змін і доповнень до нормативно-правових актів, якими визначаються заходи запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні, а також система та структура органів, на які покладено їх реалізацію. Положення

дисертації можуть також бути використані для інших наукових досліджень в галузі кримінології та кримінального права, в навчальному процесі при вивченні, зокрема, курсів кримінології, кримінального права, криміналістики, юридичної психології.

П. А. Зеленьак у своїй роботі продемонструвала високий теоретичний рівень викладу матеріалу, логіку дослідження, вміння застосовувати різноманітні методи наукового пізнання, аналізувати законодавчі акти, судову та іншу практику, коректно полемізувати з іншими авторами, аргументовано обстоювати свою точку зору, робити загальні науково та практично значущі висновки.

Все це забезпечило обґрунтованість та достовірність сформульованих в дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій, які об'єднані провідною ідеєю, – розробленням науково обґрунтованих заходів запобігання злочинам, що посягають на життя та здоров'я дитини в Україні.

Відзначаючи актуальність проведеного автором дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність, належний теоретичний рівень, а також практичну значущість його результатів для запобіжної діяльності, необхідно відмітити, що окремі положення роботи П. А. Зеленьак мають дискусійний характер, а деякі висновки потребують додаткової аргументації, зокрема:

1. В основу роботи покладено цікаву і різноманітну емпіричну базу (с. 6-7), але, характеризуючи її, автор, на жаль, не наводить загальноприйнятого переліку відомостей щодо такого роду соціологічних досліджень. Не зазначається, чи є вибіркові сукупності репрезентативними, не названий регіон (регіони), де проводилось дослідження, способи формування вибірових сукупностей тощо. Кількість вивчених кримінальних проваджень (справ) та опитаних осіб обох категорій вказана в роботі, є достатньою для визнання вибірок репрезентативними і тому це варто було зазначити в роботі.

2. Дисертантка вважає необхідним скоординувати таким чином ст. 120 КК України, ст. 121 КК України, ст. 122 КК України, ст. 123 КК України, де суб'єктом буде визначено особу, що є батьком або матір'ю дитини або особами,

що їх замінюють. Пояснюючи це тим, заходи кримінально-правового впливу, що зазначені у розділі II «Злочини проти життя та здоров'я», спрямовані безпосередньо на захист життя та здоров'я, але особлива увага повинна приділятися захисту життя та здоров'я дитини як найбільш незахищеній категорії осіб, а наявність у кримінальному законодавстві норм щодо відповідальності за посягання на дитину з боку батьків, або осіб які їх замінюють, слугує стримуючим фактором вчинення досліджуваних злочинів.

Ця пропозиція видається недостатньо обґрунтованою. По-перше, і сьогодні нічого не заважає суду застосовувати санкцію до осіб, що вчинили злочини проти життя та здоров'я осіб (дитини), що передбачена ст. 126-1 «Домашнє насильство» КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за «умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи» (с. 170-172).

3. За результатами дослідження дисертантка визначила головні напрямки загальносоціального, спеціально-кримінологічного, індивідуального запобігання та віктимологічної профілактики досліджуваних злочинів. Одним з них є прийняття Закону України «Про профілактику правопорушень», яке сприяло б «формуванню принципово нової багаторівневої (загальнодержавної, обласної, місцевої, галузевої) системи запобіжної діяльності, яка була б здатна забезпечити повноцінний розвиток держави та функціонування громадянського суспільства» (с. 173).

Слід зазначити, що питання про законодавче врегулювання запобігання (профілактики) злочинності у вітчизняній кримінологічній науці порушується не вперше. Безперечно, що така важлива суспільна і державна діяльність як профілактика злочинності повинна здійснюватися на належній законодавчій базі. Разом з тим, зовсім не обов'язково, щоб такою базою був якийсь єдиний

(кодифікований) акт. Більше того, підготовка такого акту об'єктивно породжує великі складнощі, починаючи з визначення предмету його регулювання. Адже профілактична діяльність є настільки різноаспектною і різнохарактерною, що охопити її (навіть концептуально) одним актом практично неможливо. Хоча значною мірою вирішення цього питання залежить від принципів, на яких має базуватися такий документ. Можливо, дисертантка має власне бачення щодо таких принципів і основних положень змісту такого акту.

4. На основі проведеного дослідження дисертанткою розроблена типологія осіб, що вчиняють злочини проти життя та здоров'я дитини. В основу розподілу покладено було соціальну спрямованість особистості, яка являє собою діапазон реальних відносин, що виникають у різних сферах життєдіяльності. Залежно від спрямованості особистості, її ціннісних орієнтацій, поведінки були виділені типові риси і побудована типологію осіб, що вчинили злочини проти життя та здоров'я дитини. Дисертантка виділяє такі типи осіб: 1) особи зі стійкою насильницькою спрямованістю (поведінка цих осіб орієнтована на негативно-зневажливе ставлення до дитини, її найважливіших благ, впевненість у дозволеному насильницькому способі вирішення конфлікту); 2) особи, що характеризуються різноманітними проявами емоцій: роздратованість, гнів, помста, заздрощі (для них притаманна нездатність до стримування емоцій, вирішення конфліктних ситуації здійснюється за допомогою насильства, оскільки агресивність – це домінуючий спосіб самоствердження); 3) ситуаційний тип, що вчинив злочин вперше (характеризуються позитивно або нейтрально, а сам злочин був вчинений під впливом несприятливої ситуації) (с. 124-125).

Запропонована П. А. Зеленьак типологія осіб, що вчиняють злочини проти життя та здоров'я дитини, має наукову та практичну цінність. Вона може бути з певним ефектом використана для протидії та запобігання досліджуваним злочинам, однак її не можна визнати універсальною. Зокрема, через те, що виділені типи осіб певною мірою «співпадають». Так, перший і другий типи об'єднує те, що їх представники вважають насильство найкращим способом вирішення конфліктів. На нашу думку, для осіб, що вчиняють насильницькі

злочини, притаманним може бути ситуаційний, імпульсивний характер, як правило з раптово виникаючим невизначеним (неконкретизованим) умислом.

5. Аналізуючи національні нормативно-правові акти, де використовується термін «наси́льство» (Конституція України, Закони України «Про освіту», «Про запобігання та протидію домашньому насильству») дисертантка зазначає, що одночасно з визначенням «наси́льство» використовується словосполучення «жорстоке поводження», «жорстокість» (Закони України «Про охорону дитинства», «Про захист суспільної моралі» та ін.). В одних випадках ці терміни використовуються як синоніми, в інших – як альтернатива. Але авторка не пропонує їх уніфікувати, що потрібно було зробити авторці. Також П. А. Зеленьак має визначитися зі співвідношенням понять «наси́льство», «жорстокість», «жорстоке поводження».

6. Розкриваючи зміст заходів віктимологічної профілактики злочинів, що посягають на життя та здоров'я дитини, необхідно звернути увагу не тільки на осіб, які можуть стати потенційними жертвами залежно від віку, статі, матеріального становища родини та ін., але й розробити заходи віктимологічної профілактики, які були б спрямовані й на ситуації, що обумовлюють перетворення дитини на жертву. Визначаючи заходи віктимологічної профілактики бажано визначити суб'єктів такої діяльності.

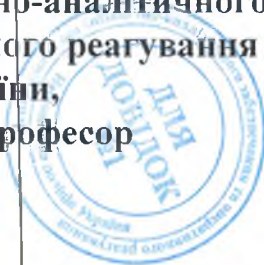
Проте вказані зауваження стосуються або певної неповноти окремих положень, або спірності певних питань і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Основні наукові результати (висновки та рекомендації), сформульовані у дисертації, опубліковані дисертанткою у 15 працях (дві у співавторстві), 8 статтях у наукових журналах та збірниках, що входять до числа фахових видань з юридичних наук. Отже, наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані в дисертації, досить повно викладені в опублікованих дисертанткою наукових працях.

Таким чином, дисертаційне дослідження Зеленьак Поліни Анатоліївни «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам, що посягають на

життя та здоров'я дитини в Україні», поданої на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право», відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 06 березня 2019 року № 167, а її автор – Зеленьк Поліна Анатоліївна, за результатами публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – право.

**Начальник контрольного відділу
аналітичного управління
Департаменту організаційно-аналітичного
забезпечення та оперативного реагування
Національної поліції України,
доктор юридичних наук, професор
полковник поліції**
___.01.2020

А.В. Савченко